

КРИВИЧНО ПРАВО

Судска пракса

(Ставови републичких врховних судова и Савезног суда)

I УРАЧУЊЛИВОСТ

1. Урачунљивост уопште

а) Кривична дела код којих би суд увек требало да испита урачунљивост

У ситуацијама када се ради о тзв. немотивисаним кривичним дјелима суд је дужан да с посебном пажњом утврђује околности које могу бити од значаја за утврђење урачунљивости или неурачунљивости или ступња урачунљивости особе која је објективно учинила одређене кривичне радње.

(ВсХ Кж 1557/66. од 16. XI 1966, Преглед праксе Врховног суда Хрватске за 1966. годину, Загреб (1967, стр. 1).

б) Околности које не доводе до неурачунљивости услед привремене душевне поремећености, чл. 12, ст. 1. КЗ СФРЈ

Када је оптужена личност недовољне емоционалне и социјалне зрелости и као таква увршћује се у дисхармоничне структурисане личности (психопате), због чега не може да се адаптира у средини у којој живи, а ни да успостави контакте са људима, такво стање се не би могло уврстити у привремено поремећено стање у смислу чл. 12. КЗ СФРЈ (чл. 6. КЗ) (1).

(Пресуда Врховног суда Македоније Кж. 406/73. од 5. XII 1973. године, ВСС, Билтен судске праксе, 1976, бр. 8—9, стр. 6).

2. Смањена урачунљивост, али не битно

а) Утицај смањене урачунљивости на одмеравање казне

Првостепени суд код одмјеравања казне оптуженом није уважио као олакотну околност, чл. 41. КЗ СФРЈ (чл. 38. КЗ) чињеницу што је пресуђено дјело извршио у стању смањене урачунљивости, у коју се сам ставио прекомјерним уживањем алкохола, а то из разлога, јер је оптужени већ раније у неколико наврата био осуђиван па и због крвних деликата извршених у припитом стању, па је био свјестан, приступајући прекомјерном уживању алкохола, да је у припитом стању склон сваби и физичком разрачунавању и да, према томе, у таквом стању смањене урачунљивости може учинити кривично дјело.

(ВсХ Кж 315/64, Преглед праксе Врховног суда Хрватске за 1964.

(1) С обзиром на чињеницу да је после доношења судских одлука које су овде изложене ступило на снагу ново кривично законодавство (1. јула 1977. године), чланови који су се односили на институте општег дела Кривичног законика замењени су одговарајућим одредбама Кривичног закона СФРЈ, док су одредбе посебног дела Кривичног законика услагашене одредбама републичких кривичних закона у зависности од тога који је врховни суд изгласао одлуку која се у раду наводи.

б) Дужност суда да образложи свој став о смањеној урачунљивости

Постоји битна повреда одредаба кривичног поступка из чл. 364, ст. 1. т. 11 (чл. 343, ст. 1. т. 10) ЗКП кад првостепени суд у разлозима своје пресуде није дао образложење зашто сматра да се оптужени у кривично-правном погледу има третирати само као смањено урачунљива особа, а не барем као битно смањено урачунљива, — иако је психијатријски вјештак дао налаз и мишљење, из којих би произишло да је оптужени у моменту извршења кривичног дјела у кривичноправном погледу био битно смањено урачунљив, а и то већ у знатној мјери и да би произлазио закључак да је ступањ те битно смањене урачунљивости толиког интензитета да граничи већ и са стањем неурачунљивости.

У таквој процесној ситуацији првостепени суд у колико је сматрао да такво вјештачко мишљење није довољно стручно имао је да затражи налаз и мишљење другог вјештака, а у колико би ти налази и мишљења били међусобно противуречни, а суд не би имао довољно основа да прихвати једно од њих, тада да затражи налаз и мишљење одговарајуће здравствено-медицинске установе односно факултета.

(ВсХ Кж 1557/66. од 16 XI 1966, Преглед праксе Врховног суда Хрватске за 1966. годину, Загреб 1967, стр. 1)

3) Битно смањена урачунљивост

а) Различит интензитет умањења интелектуалне и вољне компоненте урачунљивости

Неоснован је приговор оптуженог да би налаз и мишљење вјештака био непотпун и неоснован, кад је нашао да је могућност оптуженог да управља својим поступцима била знатно умањена, а способност да схвати значење свог дјела само умањена.

Такво становиште вјештака засновано је на поставкама психијатријске науке, према којима способност за схваћање значења дјела и могућност управљања поступцима не мора у сваком случају бити једнако поремећена односно умањена код сваког појединог човјека. Поремећај тих компонената душевног стања може се одразити различитим интензитетом (на што упућује и схватање законодавца изражено у чл. 12. ст. 1. и 2. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 1. и 2. КЗ), према коме је за неурачунљивост односно умањену урачунљивост довољно да је потпуно искључена односно умањена и само једна од тих компонената.

(ВсХ, Кж 225/69-3 од 27. II 1969, Преглед праксе Врховног суда Хрватске за 1969. годину, Загреб 1970, стр. 1).

б) Околности које утичу на постојање битно смањене урачунљивости

Карактерне промене личности оптуженог настале као последица дугогодишњег неконтролисаних конзумирања алкохола, а које су постепено код њега створиле злобу и нетрпељив однос према жртвама, не чине га потпуно неурачунљивим, односно кривично неодговорним, већ је та личност са битно умањеном урачунљивости.

(Из „Збирке судских одлука“ — књ. I, свеска 1, ВСС, Билтен судске праксе, 1976, бр. 8—9, стр. 6).

3) Ирелевантност облика урачунљивости (смањена или битно смањена урачунљивост) код појединих кривичних дела (убиство детета при поробају из чл. 50. КЗ СР Србије).

За постојање кривичног дела убиства детета при поробају из члана 50. КЗ СРС (чл. 138. ст. 1. КЗ) није од значаја то да ли је услед поремећаја изазваног поробајем урачунљивост мајке битно смањена или небитно. Интензитет поремећаја у том случају може имати утицаја само на одауку о казни.

(Врховни суд Србије, Кжм. 479/75, ВСС, Билтен судске праксе, 1977, бр. 4, стр. 2).

II НЕУРАЧУЊИВОСТ

1. Значај неурачунљивости, одн. смањене урачунљивости на постојање „опасности за околину“

Као учинилац опасан за своју околину у смислу чл. 63. ст. 1. КЗ СФРЈ (чл. 61. ст. 1. КЗ) има се сматрати како онај учинилац који због своје неурачунљивости има смањене урачунљивости представља опасност за људе, тако и онај који представља опасност за имовину.

(Решње Врховног суда Србије, Кж. II. 577/76. од 4. XI 1976, ВСС, Билтен судске праксе, 1977, бр. 4, стр. 1).

2. *Actiones liberae in causa*, чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ

а) Општи услови за примену института *actiones liberae in causa*

1а) Стање неурачунљивости под условима из чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ

Да би се могло доћи до примјене прописа чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ) мора се претходно утврдити да се оптужени има у кривичноправном погледу сматрати неурачунљивим, чл. 12. ст. 1. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 1. КЗ), а затим утврдити да ли су остварени увјети за примјену чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ). Ваља, дакле, утврдити да ли је оптужени услед конзумиране количине алкохола био у стању привремене душевне поремећености, услед које је у тренутку извршења кривичног дјела био потпуно неурачунљив, те да ли је у вријеме кад се стављао у такво стање био свјестан или био дужан да буде свјестан да у таквом стању може учинити кривично дјело.

(ВсХ Кж 502/66. од 24. V 1966, Преглед праксе Врховног суда Хрватске за 1966. годину, Загреб 1967, стр. 1—2).

2а) Стање битно смањене урачуњљивости под условима из чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ

У смислу чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ), учинилац кривичног дела који се употребом алкохола или на други начин сам ставио у стање привремене душевне поремећености и с обзиром на то био у стању неурачуњљивости у време извршења кривичног дела, као и учинилац који је био у мањој мери алкохолисан и налазио се у стању битно смањене урачуњљивости — у погледу кривичне одговорности и кажњавања изједначавају се по закону са урачуњљивим учиниоцем ако су испуњени субјективни услови из члана 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ). Јер, ако се учинилац који је у време извршења кривичног дела био потпуно алкохолисан и услед тога се налазио у неурачуњљивом стању у погледу кривичне одговорности и кажњавања изједначава се по закону са урачуњљивим учиниоцем, тим пре такво изједначавање мора да важи за учиниоца који је у време извршења дела био у мањој мери алкохолисан и налазио се у стању битно смањене урачуњљивости.

(Кжс-6/75. од 23. IX 1975, Савезни суд, Билтен судске праксе, 1976, бр. 2, стр. 21).

3а) Свест о кривичном делу које је извршено

По чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ) за кривичну одговорност особе која је учинила кривично дјело у неурачуњљивом стању није довољна свијест односно могућност свијести да у таквом стању може учинити било које кривично дјело, него баш кривично дјело које је и извршила. Није при том потребно да такав учинилац кривичног дјела има предоцбу односно могућност предоцбе о свим конкретним околностима кривичног дјела какво је и учинио (тако да може некога тешко повриједити управо ножем), већ је довољно да његова предоцба обухвата могућност напада на туђе одређено правно добро (у конкретном случају могућност напада на нечији тјелесни интегритет).

(ВсХ Кж 2942/63, а и Врховни суд Југославије Кз 53/64. у истом предмету, Преглед праксе Врховног суда Хрватске за 1964, Загреб, 1964, стр. 2).

4а) Ирелевантност облика виности за кривичну одговорност на основу чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ

Пропис чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ) долази до примјене у случајевима када суд утврди да је нека у кривичноправном погледу неурачуњљива особа починила кривично дјело, ако се је та особа употребом алкохола или на други начин сама ставила у стање привремене душевне поремећености иако је била свијесна или била дужна или могла бити свијесна да у таквом случају може учинити кривично дјело и то без разлике да ли је само кривично дјело учињено са умишљајем или нехатним обликом кривње. Битно је, за примјену тога прописа само то

да је дотична особа већ онда када се је стављала у стање привремене душевне поремећености, с обзиром на ранија своја искуства и понашање у сличним ситуацијама, била свијесна или била дужна односно могла бити свијесна да у таквом стању може учинити одређено кривично дјело.

(ВСХ Кж 1319/64, Преглед праксе Врховног суда Хрватске за 1964, Загреб 1964, стр. 3).

б) *Actiones liberae in causa* код појединих кривичних дела

1б) Угрожавање јавног саобраћаја из чл. 195. Кривичног закона СР Србије

Оптужени је око 12 часова са свог радног места својим аутомобилом дошао у хотел на чијем је паркиралишту оставио кола, пошто је ту требало да се нађе са неким својим пословним партнерима, с тим што је било предвиђено да састанак неће дуго трајати. Према томе, указује се као логичан закључак да је оптужени у време када је паркирао своја кола, а пре узимања алкохола, знао да ће након краћег времена морати поново да управља својим моторним возилом. Због тога је основан закључак да је пре узимања алкохола, уочи те вожње, оптужени био свестан да вожњом под дејством алкохола може угрозити безбедност јавног саобраћаја и тиме довести у опасност живот људи и пристајао на наступање те забрањене последице основног кривичног дела из члана 195. КЗ СРС (чл. 271. КЗ).

(ВСС, Кж. I. 1028/72. од 14. IX 1972, ВС Србије, Билтен судске праксе, 1978, бр. 1, стр. 8).

2б) Непружање помоћи лицу повређеном у саобраћајној незгоди из члана 198. КЗ СР Србије

Када се кривична одговорност учиниоца кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја, које је извршио у пијаном стању услед којег је његова урачунљивост била искључена, заснива искључиво на пропису чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ), онда такав учинилац може бити кривично одговоран и за кривично дело непружања помоћи лицу повређеном у истој саобраћајној несрећи, чл. 198. КЗ СРС (чл. 271-а КЗ) учињено у пијаном стању, такође само под условима из чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ (чл. 6. ст. 3. КЗ), тј. ако је у моменту употребе алкохола био свестан, или је био дужан и могао бити свестан да у таквом стању може учинити и то кривично дело, па је на то пристао — што се мора посебно утврђивати.

(Пресуда Врховног суда Србије, Кж. I 1947/75, ВСС, Билтен судске праксе, 1977, бр. 1, стр. 1).

III АНАЛИЗА СУДСКЕ ПРАКСЕ

Анализа судске праксе може да се оствари на неколико начина: обрадом једног правног института, праћењем свих одлука које се доносе у неком временском периоду, испитивањем одређене судске пресуде у

правном (кривичном и процесном), социолошком и политичком смислу, и др. Међутим, у појединим историјским тренуцима, када долази до смене одређеног законодавства, могуће је судску праксу испитати и са становишта нових правних решења. У овоме раду учињен је покушај да се судској пракси приђе на такав начин и да се, с обзиром на нове кривичне законе савезног и републичког карактера који су ступили на снагу 1. јула 1977. године, утврди у којој мери су применљиви или неприменљиви они ставови које је судска пракса изградила у погледу једног од основних института кривичног права — урачунљивости. У тако мотивисаној анализи, сигурно је да посебну пажњу треба посветити оним ставовима праксе који не представљају реализацију или понављање законског текста који је престао да важи, него ставовима који су предвиђали решења за одређене животне ситуације које су пратиле примену правних норми, али нису биле или нису могле бити обухваћене законом. Таква решења су од посебног значаја, јер она, као одређено правно искуство, могу и даље представљати ослонац судској пракси и бити средство њеног јединства.

У погледу урачунљивости, која је поред виности битан елемент кривичне одговорности, и неурачунљивости као њеном негирању, врховни судови су у својој пракси изградили одређене ставове чија анализа омогућује издавајање и уопштавање, пре свега, њених законских и теоријских одлика. Истовремено, поређење ставова судске праксе са новим кривичним законима омогућиће даљу примену тих ставова или ће захтевати њихову модификацију, одн. допуну, као што може довести и до престанка важности неких од њих.

С обзиром на то да је у овом раду учињен покушај синтетичке обраде ставова судске праксе у погледу одређеног правног института, а упоредо с тим размотрено и питање усаглашености тих ставова са новим законским решењима, излагање ће бити подељено у два дела: 1. законске и теоријске одлике урачунљивости и 2. применљивост изложених ставова судске праксе у условима важења новог кривичног законодавства.

1. Када је реч о законским одликама у ужем смислу, имају се у виду, пре свега, они ставови судске праксе у погледу института урачунљивости у којима је дато тумачење закона, одн. појединих законских појмова, које се јавља „у поступку вршења судске функције“ као израз слободног судијског уверења⁽²⁾: на пример, објашњен је појам опасности за околину (II, 1), поремећаја као елемента кривичног дела убиства детета при порођају (I, 4), општих и посебних услова за примену института *actiones liberae in causa* (II, 2, 1a, 3a, 1b, 2b). Значај оваквих ставова је велики јер у теорији недостаје ближе одређивање неких од наведених појмова, као што је „поремећај“ код кривичног дела убиства детета при порођају⁽³⁾ и „опасност за околину“ код мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи⁽⁴⁾.

(2) Д. Димитријевић 1, Кривично процесно право, VI изд., Београд 1976, стр. 53.

(3) Ј. Таховић, Кривично право, посебни део, Београд 1953, стр. 82; Д. Атанацковић 1, Кривично право, посебни део, Београд 1978, стр. 104—105.

(4) М. Радовановић, Кривично право, општи део, IV изд., Београд 1975, стр. 315—316.

За разлику од наведеног ужег тумачења, које представља објашњење појединих законских термина и конкретизацију њихове примене на одређене случајеве, у законском тумачењу у ширем смислу поставља се питање могућности или немогућности субсумирања појединих стварних околности под одређене правне прописе: на пример, околности које не доводе до неурачунљивости или битно смањене урачунљивости (I, 1, б; I, 3, б).

Исто тако, међу изложеним ставовима налазимо и оне који представљају *допуну или потврду теорије* у погледу тумачења закона. Овде се, у првом реду, мисли на став изложен под I, 2, а, који предвиђа један конкретан изузетак од могућности, коју наводи теорија, да се смањена урачунљивост узме у обзир при одмеравању казне. Наиме, теорија заступа, можемо рећи јединствен став да „термин смањена урачунљивост остаје за означавање оних психичких стања у којих постоји смањена урачунљивост учиниоца, али се не ради о случају битно смањене урачунљивости, и која као таква може бити од утицаја при примени члана 41. Закона који се односи на одмеравање казне“⁽⁵⁾. Указано је, такође, и на релативност степена урачунљивости као фактора одмеравања казне. Тако, постоји схватање да „степен урачунљивости, управо и не мора увек бити олакшавајућа околност. Он ће то бити онда кад су могућности одлучивања и расуђивања конкретног учиниоца мање од просечних. Ако су те могућности на нивоу просека, онда суд нема потребе да их посебно узима у обзир приликом одмеравања казне. Но, ако су те могућности изнад просека онда се чак може говорити и о томе да их суд може узети и као отежавајућу околност“⁽⁶⁾.

Став који је изградила судска пракса предвиђа од наведеног правила изузетак, али не у смислу оне друге могућности која се јавља као последица поменуће релативности, већ као унапред елиминисану потребу суда да о утицају смањене урачунљивости на одмеравање казне уопште расправља у случају да је кривично дело извршено у стању смањене урачунљивости у које се учинилац сам ставио прекомерним уживањем алкохола. Како је при томе испуњен и други елеменат који закон предвиђа у чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ за институт *actiones liberae in causa* јер је учинилац кривичног дела „био свестан, приступајући прекомерном уживању алкохола, да је у припитом стању склон свађи и физичком разрачунавању и да, према томе, у таквом стању смањене урачунљивости може учинити кривично дело“ (I, 2, а), то можемо рећи да се у овом примеру из судске праксе поставља питање *actiones liberae in causa* и смањене урачунљивости, разуме се, једино у погледу одмеравања, одн. могућности ублажавања казне.

Међутим, теорија је, а и судска пракса као што ћемо сада видети, посебно разматрала *само битно смањену урачунљивост* до које је дошло под условима који се траже за *actiones liberae in causa* и њен утицај на одмеравање казне. Наиме, у теорији се појавило питање о томе да

(5) М. Борбевић, Основне карактеристике новог Кривичног закона СФРЈ са становишта примене у пракси, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, 1977, бр. 2, стр. 19.

(6) Д. Атанацковић, Критеријуми одмеравања казне, Београд 1975, стр. 114.

ли појам *actiones liberae in causa* обухвата само активности извршене од стране неурачунљивог или битно смањено урачунљивог лица. Према једном схватању, одредба о одговорности учиниоца по основу *actiones liberae in causa* потребна је само у случају ако услед тог стања учинилац није могао да схвати значај свога дела или да управља својим поступцима (7). Друго схватање захвата проблематику и даље па поставља питање да ли треба уважити смањену неурачунљивост код *actiones liberae in causa*, тј. да ли се неко може позивати на стање смањене урачунљивости ако је кривично дело извршио у привременој поремећености коју је сам проузроковао иако је био свестан или био дужан и могао бити свестан да у стању смањене урачунљивости може учинити кривично дело (8). Према истом схватању постављено питање није од значаја за утврђивање кривичне одговорности, али је важно ради могућности ублажавања казне. Истовремено је на постављено питање дат и одговор по којем се из чињенице да *actiones liberae in causa* не искључује кривичну одговорност закључује да оне тим пре не могу имати утицаја на одмеравање казне (9).

Судска пракса је у погледу постављеног питања заузела истоветан став, а његова суштина је у томе да се учинилац који је извршио кривично дело у стању битно смањене урачунљивости у које се сам ставио употребом алкохола, ако су испуњени субјективни услови из чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ, изједначује са урачунљивим учиниоцем у односу на кривичну одговорност и кажњивост (II, 2, 2a).

Уопштавањем изложених ставова о истом проблему, долази се до јединственог става о неутралном дејству смањене урачунљивости (битно и небитно), до које је дошло под условима који су предвиђени за институт *actiones liberae in causa*, на одмеравање казне. Можемо, дакле, закључити да је нови Кривични закон СФРЈ прописујући стање у коме није могуће схватити значај свога дела или управљати својим поступцима, уместо „стања привремене душевне поремећености“, само проширио етиолошке разлоге за неурачунљивост по чл. 12. ст. 3. (поред тога што је предвидео и нова средства помоћу којих се учинилац у такво стање може сам довести (10), али да није истовремено решио и ситуацију када ти исти разлози проузрокују смањење урачунљивости. Управо због такве правне празнине, изложени ставови теорије и праксе представљају неопходну допуну одредаба Закона.

Поред наведених примера, у судској пракси налазимо потврду и других теоретских ставова — да је и урачунљивост, а не само виност, подложна степеновању, супротно схватању класичне школе кривичног права (11), и да се, сходно томе, кривична одговорност може степено-

(7) М. Борђевић, *op. cit.* стр. 19—20.

(8) Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *Кривично право, општи део*, Београд 1978, стр. 208.

(9) Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *op. cit.* стр. 228.

(10) М. Борђевић, *op. cit.* стр. 20: „Изостављајући привремену душевну поремећеност као основ за настајање поменутих психичких сметњи, Закон омогућава да се узму у обзир и нормална стања која имају исте последице, а у која се учинилац доводи, као што је стање сна.

(11) Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *op. cit.* стр. 221.

вати не само у вези с виношћу⁽¹²⁾. Пракса је, кад је реч о овом случају, направила разлику и у погледу степена умањења интелектуалне и вољне компоненте урачунљивости (I, 3, а).

Сагласност између праксе и теорије срећемо и код *actiones liberae in causa*, кад је у питању свест учиниоца. У том погледу изражен је став да „није довољна свест односно могућност свести да у таквом стању може да се учини било које кривично дело, него баш кривично дело које је и извршено“ (II, 2, 3а), тј. да се „виност учиниоца код *actiones liberae in causa* односи на једно одређено кривично дело, а не на било које кривично дело“⁽¹³⁾. Идентичност ставова праксе и теорије постоји и у погледу тога да „није потребно да учинилац кривичног дела има представу одн. могућност представе о свим конкретним околностима кривичног дела“ (II, 2, 3а), односно, да „умишљај и нехат треба да се односе на учињено кривично дело, тј. на његова битна обележја, али не и на појединости“⁽¹⁴⁾.

Посебној категорији ставова припадају они у којима је дато неко запажање суда о активностима које прате, или би требало да прате, примену одређених правних норми (на пример, да би суд требало увек да испита урачунљивост код немотивисаних кривичних дела, I, 1, а, затим, дужност суда да образложи свој став који је у погледу урачунљивости различит од става вештака, I, 2, б и др).

Међутим, поред наведених „односа“ између теорије и праксе који се јављају у области примене и тумачења закона, налазимо и такве ставове судске праксе који значе подршку извесним теоретским схватањима у погледу основних појмова кривичноправне науке. Тако је у ставу под I, 2, б, наведен утицај карактерних промена личности учиниоца (које су створиле злобу и нетрпељив однос према жртвама) на битно смањење његове урачунљивости, а тиме и степен кривичне одговорности. У другом случају суд је, такође, испитивао утицај одређених личних својстава на урачунљивост (недовољна емоционална и социјална зрелост окривљеног и немогућност његове адаптације у средини у којој живи, I, б). Но, иако је у конкретном случају заузет став да такве особине личности нису довеле до неурачунљивости, одн. привремене душевне поремећености у смислу чл. 12. КЗ СФРЈ, суд се ипак при испитивању урачунљивости и њеног степена, оријентисао и на неке друге животне околности, а не само на „дјавно прихваћени психички супстрат“ у чл. 11. сав. КЗ. Да овај захтев треба поштовати и размотрити утицај личних својстава и одређених психичких стања на урачунљивост окривљеног, указује и став по којем би суд требало увек, када је реч о немотивисаним кривичним делима, да испита и урачунљивост учиниоца.

Оваквим ставовима судска пракса потврђује схватање које срећемо у теорији да „психолошки супстрат“, онако како је одређен у

⁽¹²⁾ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *op. cit.* стр. 228; Д. Атанацковић 2. *op. cit.*, стр. 114.

⁽¹³⁾ М. Радовановић, *op. cit.* стр. 179—180.

⁽¹⁴⁾ Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *ibid.*

Кривичном закону и представља предмет тзв. законске психологије⁽¹⁵⁾, није довољан за појам кривичне одговорности, па отуда и тако одређен појам кривичне одговорности не пружа сигурност за акцију правосуђа и за правилно одлучивање. Потврду за ово срећемо у самом КЗ СФРЈ. У чл. 25. законодавац изричито каже да спектар елемената за кривичну одговорност представљају и *лични односи, својства* и друге околности *кривца*. Поред овог у посебном делу КЗ када се говори о извршиоцима појединих кривичних дела истичу се тзв. објективна лична својства учинилаца као услова за њихову кривичну одговорност. Ова својства се не могу без штете за појам кривца једноставно сврстати у обележја субјективне стране кривичног дела⁽¹⁶⁾. Такво тумачење кривичне одговорности у ширем смислу не противи се ни дефиницији кривичне одговорности у општој теорији државе и права где је овај институт одређен као „подложност санкцији кривичноправне норме учиниоца кривичног дела” и где су урачунљивост и виност обележене само као „нужне претпоставке за кривичну одговорност”⁽¹⁷⁾, што не подразумева да су оне и једине.

2. Могућност прихватања изложених ставова судске праксе у садашњем тренутку у зависности је, пре свега, од тога колико је институт урачунљивости, одн. неурачунљивости у новом кривичном законодавству измењен или допуњен. У том погледу можемо констатовати да се нова одредба појавила само у одређивању појма кривичне одговорности (чл. 11), а целисходност њеног уношења „произилази из чињенице да Закон како у наслову главе друге, тако и у низу одредаба, употребљава овај појам па га зато треба одредити утолико пре што у теорији овај појам има своје шире и уже значење, а и иначе се теоријски различито одређује што је стварало извесну неодређеност овог појма у тексту Кривичног законика који овај појам није изричито одређивао”⁽¹⁸⁾. Затим, новину представља и замена појма смањене урачунљивости, који је постојао према Кривичном законнику, појмом „битно смањена урачунљивост” (чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ)⁽¹⁹⁾. Међутим, пракса је, као што смо видели, такву разлику чинила и пре доношења новог Закона.

Битна измена појавила се једино код института *actiones liberae in causa*. „Тако уместо довођења себе у стање „привремене душевне поремећености” Закон говори о довођењу себе у стање у коме учинилац „није могао схватити значај свога дела или управљати својим поступцима” што је тачније и прецизније јер лице које је у стању привремене душевне поремећености може и иначе да буде кривично одговорно као лице са смањеном или битно смањеном урачунљивошћу”⁽²⁰⁾. У том светлу сагледан став који даје тумачење општих услова за примену овог института (II, 2. 1a), прихватањив је под претпоставком да у својој фо-

⁽¹⁵⁾ Д. Димитријевић 2, Југословенска ревија за криминологију и кривично право (Материјали са саветовања у Купарима), 1977, бр. 2, стр. 233, Д. Димитријевић 1, *op. cit.*, стр. 37.

⁽¹⁶⁾ Д. Димитријевић 2., *op. cit.* стр. 233.

⁽¹⁷⁾ Б. Кошуткић, О друштвеној одговорности, Панчево 1970, стр. 8.

⁽¹⁸⁾ М. Борђевић, *op. cit.* стр. 18—19.

⁽¹⁹⁾ *Ibid.*

⁽²⁰⁾ М. Борђевић, *op. cit.* стр. 19—20.

мулацији буде усклађен са новим законским текстом, одн. да се уместо „привремене душевне поремећености”, убудуће утврђује стање у којем учинилац кривичног дела „није могао схватити значај свог дела или управљати својим поступцима” (чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ).

На крају, став који је изложен под II, 2, 4а, а оспорава релевантност облика виности за одговорност на основу правила *actioes liberae in causa* постаје неприхватљив за судску праксу пошто чл. 12. ст. 3. Кривичног закона СФРЈ управо захтева да је дело, пре него што се његов учинилац довео у стање у коме није могао схватити значај свог дела или управљати својим поступцима, било обухваћено његовим умишљајем или је у односу на кривично дело код њега постојао нехат, а закон за такво дело предвиђа одговорност и за нехат (чл. 12. ст. 3. КЗ СФРЈ).

Испитивање судске праксе показало је да између ње и теорије постоји подударност у погледу већине спорних питања, бар када је реч о урачунљивости и неурачунљивости која, такође, није ретка појава⁽²¹⁾. У многим случајевима судска пракса представља, чак, неопходну допуну закона и теорије. Оваква ситуација упућује на закључак да се потпуно сазнање о једном правном институту не може остварити, а да се, поред правне и теоретске анализе, не поштују и ставови које је судска пракса изградила у процесу његове примене.

др Загорка Симић-Јекић

(21) Статистички подаци показују да је у 1975. години изречено 29 мера безбедности упућивања у завод ради чувања и лечења неурачунљивих лица. По републикама стање је у том погледу следеће: у СР Србији изречено је 9 мера, у СР Хрватској, такође 9; у СР Словенији 4, у СР Македонији 1, док у СР Босни и Херцеговини, СР Црној Гори није била изречена ниједна мера безбедности ове врсте, Савезни завод за статистику, Пунголетни учиниоци кривичних дела у 1975, Београд, децембар 1977, бр. 1060, стр 50, 68, 69, 70.